DİLDE-FİKİRDE-İŞTE BİRLİK

TÜRK YURDU

OCAK 2011 | CİLT 31 | FİYATI: 10 TL. | SAYI: 281

Türk Yurdu 100 Yaşında

D.387

TÜRK YURDU

Türk Ocakları Genel Merkezi Aylık Yayın Organıdır.
Yerel Süreli Yayın • Basıldığı Tarih: 03.01.2011 • ISSN1300-2323
7. Devre, cilt 31 (63) Sayı: 281 (642) 100. Yıl

SAHİBİ
Galip TAMUR
(Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğt. Hiz. İşl. Adına)

GENEL YAYIN MÜDÜRÜ
Prof. Dr. **M. Çağatay ÖZDEMİR**

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Prof. Dr. **Necmeddin SEFERCİOĞLU**

YAYIN KURULU

Doç. Dr. **Bahri ATA** — Dr. **Süleyman ERYİĞİT**
Yrd. Doç. Dr. **İbrahim ATABEY** — **Yücel HACALOĞLU**
Dr. **Fahri ATASOY** — Doç. Dr. **Yunus KOÇ**
Yrd. Doç. Dr. **Levent BAYRAKTAR** — **Ömer ÖZCAN**
Ömer BEKEÇ — Yrd. Doç. Dr. **Serdar SAĞLAM**
Prof. Dr. **Ali BİRİNCİ** — Yrd. Doç. Dr. **Yavuz KARTALLIOĞLU**
Galip ERDEM — Prof. Dr. **Özcan YENİÇERİ**

AKADEMİK DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. **Ülker AKKUTAY** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **Şerif AKTAŞ** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **Mustafa ERKAL** (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. **Feyzullah EROĞLU** (Pamukkale Ü.)
Prof. Dr. **Ali GÜLER** (İzzet Baysal Ü.)
Prof. Dr. **Ali Osman GÜNDOĞAN** (Muğla Ü.)
Prof. Dr. **Leyla KARAHAN** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **Bayram KODAMAN** (S. D. Ü.)
Prof. Dr. **Hasan ONAT** (Ankara Ü.)
Prof. Dr. **Nâzım H. POLAT** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **Mehmet ŞAHİNGÖZ** (Gazi Ü.)
Prof. Dr. **İsmail YAKIT** (Akdeniz Ü.)
Prof. Dr. **Bahaeddin YEDİYILDIZ** (Hacettepe Ü.)
Prof. Dr. **Dursun YILDIRIM** (Hacettepe Ü.)

GENEL MERKEZ
Türk Ocağı Caddesi Prof. Dr. Osman Turan Sokağı Nu: 1 Balgat / ANKARA
Tel: 90(312) 284 35 90
İDARE YERİ
Sezenler Caddesi 4/12 Sıhhiye / ANKARA
Tel-Belgegeçer: **90(312) 229 69 74**
YAZIŞMA ADRESİ
P.K. 429 Yenişehir / ANKARA
Elmek: turkyurdu@turkyurdu.com.tr
Türk Yurdu Web Sitesi: www.turkyurdu.com.tr
BÜRO: Yaşar GİRGİN

ABONELİK ve ABONELİK ÜCRETİ
Abonelik ücreti, *Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi Türk Yurdu **257311** numaralı posta çeki hesabına*, yurt içi ve yurt dışı havaleler için de *T.C. Ziraat Bankası Necatibey-ANKARA şubesi **TR1500 0100 0795 0656 5463 5001** numaralı banka hesabına* yatırılarak, P.K. 429 Yenişehir-ANKARA adresine yahut elmek veya telefonla bilgi verilir.
YURT İÇİ: Yıllık Ferdi Abone 80 TL. / Yıllık Kurum ve Kuruluş Aboneliği 150 TL.
YURT DIŞI: Avrupa ülkeleri için yıllık 75 Euro / Diğer ülkeler için yıllık 100 Dolar
Yayınlanan yazıların muhtevasına ait sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanacak yazılar üzerinde yazardan müsaade alınarak gerekli düzeltmeler yapılabilir. Gönderilen yazılar yayınlansın yayınlanmasın iade edilmez.

TÜRK OCAKLARI MERKEZ YÖNETİM KURULU

Genel Başkan: **Nuri GÜRGÜR**
Genel Başkan Yrd.: **Efendi BARUTÇU**
Genel Sekreter: Prof. Dr. **Orhan KAVUNCU**
Genel Muhasip: **Galip TAMUR**
Genel Sekreter Yrd.: **Osman OKTAY**
Genel Sekreter Yrd.: Yrd. Doç. Dr. **Bülent AKSOY**
Üye: Prof. Dr. **Orhan ARSLAN**
Üye: Prof. Dr. **M. Çağatay ÖZDEMİR**
Üye: Prof. Dr. **Özcan YENİÇERİ**
Üye: **Kerim ÜNAL**
Üye: Dr. **Fahri ATASOY**

DENETLEME KURULU
Başkan: Prof. Dr. **Rasih DEMİRCİ**
Raportör: Yrd. Doç. Dr. **İbrahim ATABEY**
Üye: **Zafer SADIKOĞLU**

TASARIM: www.hakkiuslu.com
DİZGİ: REPROTON LTD. ŞTİ. (0312) 384 78 51-52
BASKI: EVREN YAY. A.Ş. Tel: (0312) 615 54 54
Ankara Konya Devlet Yolu 29. km. Oğulbey/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Türk Ocaklarının Misyonu 2
Dünden Yarına Köprüyüz, 100 Yaşındayız • **M. Çağatay Özdemir** 4
Türk Yurdu 1. Sayısı 7
Entelektüel / Politik Bir Organ ve Cemaat Olarak Türk Yurdu Dergisi (1911-1918) • **Mehmet Özden** 20
Türk Yurdu Üniversite Dışı Bilim - Meclis Dışı Siyaset • **Dursun Ayan** 30
Türk Yurdu'nun Yüz Yıllık Panoraması • **Hüseyin Tuncer** 33
Türk Yurdu Dergisi Sahibi, Mes'ul Müdürleri, Genel Yayın Müdürleri ve Dergi Yönetiminde Görev Alanlar (1911-2010) • **İbrahim Karaer** 45
Ziya Gökalp • **Nevzat Kösoğlu** 59
Yusuf Akçura (1876-1935) • **Yunus Koç** 67
Hamdullah Suphi Tanrıöver • **Ömer Özcan** 72
Ahmet Ağaoğlu: Bir Türkçünün Trajik Öyküsü • **Hüseyin Sadoğlu** 84
Ahmet Hikmet Müftüoğlu • **Ömer Özcan** 92
Mehmed Fuad Köprülü • **Ömer Özcan** 97
Dr. Hasan Ferit Cansever • **Ömer Özcan** 103
Ümmetten Millet Bilincine Geçiş Sürecinde Türkçe ve Türklüğün Mimarı: Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944) • **Adnan Gül** 110
"Acelesi Olan Adam": Rıza Tevfik (1869- 1949) • **Bahri Ata** 118
Sadri Maksûdî Arsal (1880-1957) • **Yunus Koç** 121
Zeki Velîdî Togan (1890-1970) • **Türk Yurdu** 126
İsmâil Hâmi Danişmend (1889- 1967) • **Mustafa Alkan - Adnan Gül** 131
Hüseyin Namık Orkun • **Ömer Özcan** 137
Parvus Efendi • **Abdulkadir İlgen** 146
Türk Yurdu Yazarı Olarak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) **Bahri Ata** 158
Büyük İdealist, Abide Şahsiyet Şevket Raşit Hatipoğlu!.. • **Celâl Er** 161
1931 ile 1954 Arasında Türk Yurdu'nun Mutavassıt Dönemi **Necmettin Türinay** 169
Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (1901-1974) • **Nevin Güngör Ergan** 176
Türkiye'de Felsefe ve Sosyal Bilimlerde Çığır Açan Bir İsim: Mustafa Şekip Tunç • **Levent Bayraktar** 184
Mümtaz Turhan (1908- 1969) • **Serdar Sağlam** 194
Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver'in Kültür Tarihçiliğine Bir Bakış (1898-1986) • **Bahri Ata** 201
Selçuklu Devri Türk Tarihçisi, Fikir ve Siyaset Adamı Olarak Osman Turan (1914-1978) • **Salim Koca** 204
Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu • **Ömer Özcan** 212
İnkılâbın Stabilizasyon Denemeleri ve Savaşın Savurduğu Türkiye Manzaraları • **Necmettin Turinay** 219
İ. Ercüment Kuran (1920-2009) • **Yunus Koç** 223
Prof. Dr. Orhan Türkdoğan • **Nevin Güngör Ergan** 226
Hayri Recep Yenigün ve Eserleri • **Feyzan Göher Vural** 231
Elif Naci • **Mehmet Sağ** 236
"Türk Yurdu" Tarihinden Bir Yaprak • **S. Hayri Bolay** 241
Benim Gözümle Türk Yurdu • **Ömer Özcan** 245

Türk Yurdu 100. Yıl sayılarının yayımlanmasında desteklerini esirgemeyen, değerli büyüklerimiz İdris YAMANTÜRK ve Alaaddin CECELİ beyefendilere müteşekkiriz.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER

ÖMER ÖZCAN

Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerinden olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ismi Türk Ocağı ile özdeşleşmiştir. Türk Ocağı denince ilk önce onun ismi akla gelmektedir.

Doğum Yeri ve Yılı

Hamdullah Suphi, İstanbul Aksaray'da Horhor'daki Abdüllatif Suphi Paşa Konağı'nda doğmuştur. Bu konak onun ölümünden sonra İstanbul Üniversitesi tarafından satın alınarak, muhafaza altına alınmıştır. Doğum tarihi ile ilgili olarak muhtelif tarihler 1884,1885 ve 1886 yılları verilmektedir. Bu tarihleri ileri sürenlerin, iddialarını destekleyecek delilleri bulunmamaktadır. Babasının 1886 tarihinde öldüğü bilindiğine göre bu tarihte ve 1884'te doğması söz konusu olamayacaktır. Yakın akrabalarından Seniha Moralı, özel kâtibi Mustafa Baydar ve Dr. Fethi Tevetoğlu'nun da belirttikleri gibi doğum tarihi 1885 olmalıdır.[1]

Baba tarafından mensup olduğu aile Kastamonu'dan Mora'ya göç etmiş oldukları ileri sürülen Kocamemioğulları'dır. Aileye ismini veren Koca Memi Bey, III. Mehmet zamanının tanınmış şahsiyetlerindendir. Mora yarımadasının eyalet merkezi Trapoliçe'ye yerleşen aile bölgede nüfuz sahibi olmuştur. Dedesi Abdurrahman Sami Paşa 1792'de Mora'nın Trapoliçe şehrinde doğmuştur. Yunan isyanında babasının şehit edilmesi üzerine genç yaşta ailenin reisliğini üzerine almış, bütün aile ile birlikte bir müddet esir kaldıktan sonra Mısır'a göç etmişlerdir. Bir müddet kaldığı Mısır'da devlet hizmetine girmiş, 1843'te Ferik rütbesini almıştır. 1844'de Mısır'dan Avrupa'ya gönderilerek üç yıl önemli şehirleri gezmiştir. Mısır'a döndükten sonra Mısır valisi olan Abbas Paşa babasının yakın çevresindeki kişileri, bu arada A.Sami Paşa'yı da Mısır'dan çıkarmıştır. Padişahın emri ile Tırhala mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Değişik görevlerde ve valiliklerde bulunduktan sonra 1856'da ilk defa kurulan Maarif Nezareti'ne nazır olarak tayin edilmiştir.1881 yılında vefat etmiştir. Hamdullah Suphi'nin babası Abdüllatif Paşa Trapoliçe şehrinde doğmuş, Mısır'da iyi bir öğrenim görmüştür.1849'da babası ile birlikte Mısır'dan çıkarıldıklarından sonra Osmanlı devletinde önemli görevlerde bulunmuştur. Ticaret, maarif, maliye ve evkaf nazırlıklarında bulunmuş, 1886'da vefat etmiştir. Görevlerinde doğruluktan ayrılmamaya özen göstermiştir. Namık

Kemal'in muhakeme eden mahkemenin reisliğinde bulunmuş, bütün baskılara rağmen suçsuz görülerek beraat etmesi kararı verilmiştir. Annesi Ülfet Hanım, Kafkasya'dan esir olarak getirilmiştir. Oğluna çok bağlı olduğu için milli mücadele katılmak üzere Ankara'ya gelen Hamdullah Suphi'nin arkasından gelmiştir. Bu sebeple oğlu da annesine sıkı bağlılık göstermiştir. Annesi 1938'de İstanbul'da vefat ettiğinde Bükreş'te bulunduğu için cenazesine katılamamış, dönemin Milli Eğitim Bakanı Merkez Efendi'ye götürülen tabutun geçtiği güzergâha öğrencilerin dizilmesi emrini vermiştir.

Tanrıöver, Türk kültürünün dışlanmadığı şeklen batılı konaklarda kültür seviyesi oldukça yüksek bir ortamda yetişmiştir. Ailenin sahip olduğu konaklar dönemin edebiyat ve siyasetçilerinin sohbet vesilesiyle toplandıkları mekânlardır. Bu ortamda çocukları Batı ve Doğu dilleri birlikte öğretilmiştir.

Eğitimi

İlköğrenimini Kısıklı, Altunizade, Nümune-i Terakki adlı üç ayrı okulda tamamlamıştır. İlköğrenimini tamamladıktan sonra Galatasaray Sultanisi'nde öğrenimine devam etmiştir. Küçük Said Paşa'nın aracılığıyla II. Abdülhamit, Abdüllatif Suphi Paşa'nın çocuklarının bu okulda parasız yatılı okumaları hususunda bir irade vermiştir.1895-1904 yılları arasında ki tahsil döneminde Türkçeden bitirme imtihanına girerek başarılı olmuş ve ehliyetname verilmiştir. Galatasaray Lisesi'nde 1923-1924 öğretim yılına kadar biri Türkçe diğeri Fransızca olmak üzere iki ayrı bölüm vardır. Bir öğrencinin buradan mezun olması için her iki sınıfın derslerini alması hem Türkçe hem de Fransızcadan son sınıf bitirme imtihanlarını vermesi şarttır.[2]Fransızca bölümü imtihanlarına girmemesine rağmen bu dili iyi bildiği bilinmektedir. Berlin'de bulunduğu dönem içinde de Almancayı öğrenmiştir. Öğrencilik dönemi II. Abdülhamit'e karşı olan muhalefetin geliştiği yıllardır.

Memuriyeti

1905 yılında Tütün İnhisarı Merkez İdaresi Tercüme Kalemi'nde aday memur olarak çalışmaya başlamıştır. Bu işe yerleşmesinde Abdurrahman Şeref ile Halit Ziya Uşaklıgil'in yardımları olmuştur. Reji idaresi Osmanlının borçlarını ödeyebilmek için yabancılara verdiği imtiyazlar çerçevesinde kurulan bir teşkilat olduğundan olumsuz çalışma şartlarına dayanamamış ve 1907 yılında Defter-i Hakani Nezareti Mektubi Kalemi Mülazimliği'ne geçmiştir. Bu memuriyetinde kısa bir süre kaldıktan sonra kendisine esas meslek olarak öğretmenliği seçmiştir.

Öğretmenliği

Öğretmenliğe 1908'de Ayasofya Rüşdiyesi'nde başlamıştır. Okulda Kitabet, Malumat-ı Medeniye ve Fransızca dersleri okutmuştur. Bu okuldan sonra Darülmuallimin, Bahriye Mektebi, Darülbedayi ve Darülfünun'da öğretmenlik yapmıştır. Halit Ziya'nın saraya başkâtip olması üzerine Darülfünun'da okutmakta olduğu Hikmet-i Bedayi derslerinin Tanrıöver'e verilmesini tavsiye etmiştir. Bu dersi okuturken muhtevasını değiştirerek Türk-İslam çerçevesine sokarak adını da değiştirmiştir.[3]İstanbul dışındaki tarihi eserleri görmek üzere Anadolu, Rumeli, Romanya'da seyahat etmiş, Konya'ya giderek Selçuklu dönemi eserlerini incelemiştir. 1915 yılında cemal paşa Suriye valisi olduğu zaman onu bölgedeki İslam eserlerini incelemek üzere davet etmiştir. Bu geziye bölgede eğitim hizmetleri hususunda yapılacak çalışmaları tespit etmek üzere davet edilen Halide Edip, Muazzez Tahsin Berkant'ta katılmışlardır. Sonraki yıllarda Türk Ocağı ile meşguliyeti ve siyasi hayatı öğretmenlik mesleğine zaman ayırmasına imkân vermemiştir.

I.Balkan Savaşı'nın sonunda imzalanan anlaşma ile Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının ötesinde kalan yerleri kaybetmiştir. Galip devletlerin aralarındaki tartışmalardan istifade ederek Edirne ile Meriç'e kadar olan yerleri geri almıştır. Edirne'nin Bulgar işgali sırasında yapılan mezalimi anlatmak üzere farklı millet ve dinlerden teşkil edilen heyette görev almıştır. Heyette Reşit Saffet Atabinen, Mahmud Nedim, Kalbiyos, Muallim Karabet, Avukat Abraham Papasyan, Agop Şerbetçiyan ve Hayim Bahares ile birlikte Avrupa ülkelerini dolaşmıştır.

Evliliği

Düzgün bir fizik yapısına sahip olan Tanrıöver, hanımlar tarafından çok beğenilir ve enteresan bulunurdu. Buna rağmen evliliği gecikmiştir. 1915 yılında Türk Ocağı'nda gönüllü olarak Çanakkale'ye giden üniversite öğrencileri için bir müsamere tertip edilmiştir. Bu gecede on beş yaşlarında genç ve güzel bir kız onun dikkatini çekmiştir. Bu genç kız Mehmet Emin'in 'Ey İğnem dik' isimli şiirini okuyan Ayşe Saide Hanım'dır. Samet Ağaoğlu, Tanrıöver'i, **'Türk Ocağı sahnesinde Mehmet Emin Yurdakul'un Musa Süreyya tarafından bestelenmiş 'Ey İğnem Dik !' isimli şiirini okuyacak** Saide **Hanım'ı dinleyicilerine tanıtan silik bir iz olarak'** hatırlamaktadır.[4]Tanışmalarından iki yıl sonra 1917'de evlenmişlerdir. Evliliğinden 1920 doğumlu ve makine mühendisliği tahsili yapan Aldemir ile Özkul doğmuştur. Özkul babasının sağlığında 1961'de vefat etmiştir.

Hamdullah Suphi ve Türk Ocağı

II. Meşrutiyetin ilanından sonra gelişen siyasi olaylar devleti büyük toprak kayıplarına uğratmıştır. Balkanlarda elden çıkan topraklarda yaşayan bin-

lerce Türk ata yurtlarını mülklerini geride bırakarak canlarını kurtarmak için kitleler halinde yollara düşerek zor şartlar altında Anadolu'da kendilerine yeni mekânlar bulmak mecburiyetinde kalmıştı. Devlet bünyesinde yaşayan milletler ayrılarak devletlerini kurma yolunda gayret göstermekte idiler. Devletin ana unsuru olan Türkler ihmal edilmiş ve kimliklerini göstermek imkânından mahrum bırakılmışlardı. Osmanlıcılık akımının başarılı olamaması sonucu din birliği bulunan etnik grupların bile devletten ayrılma teşebbüsünde bulunmaları, Türk unsurun köklü bir milli değişim göstermesinin ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Türk Ocağı milli varlığı tehlikede görerek, Türkleri kurtarmak gerektiğine inananların kurdukları bir dernek olarak ortaya çıkmıştır. Türk olmayan milletlere mensup gençlerin faaliyetlerinden endişe duyan askeri tıbbiye öğrencileri tarafından kurulmuştur.

Askeri Tıbbiye'de okuyan öğrenciler arasında bulunan Hüseyin Baydur ile Haşim Çinilili Türk aydın ve gençlerini toplayacak bir derneğin kurulması fikrini ortaya atmışlardır.[5]Bu görüşün ortaya atılmasından sonra öğrenciler okullarının üst katında boş bulunan bir odada geceleri gizli toplantılar yaparak fikirlerini geliştirmişlerdir. Okulun emniyetli olması üzerine toplantılarına Karacaahmet mezarlığında devam ederek sivil tıbbiye ve diğer yüksek okul öğrencilerini Mülkiyelileri davet etmişler ve milliyet esasına dayanan bir cemiyet kurulması kararlaştırılmıştır. Hazırlanan beyanname 11 Nisan 1911 tarihinden itibaren ilgililere sunulmuştur. Yapılan ziyaretlerde yardım vaadi alınmış Hüseyin Cahit Yalçın 50 altın vermiştir. Ahmet Ferit Tek'in evinde Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Tevfik ve Yusuf Akçura'nın iştiraki ile yapılan toplantıda dernek kurulması fikri olgunlaştırılmıştır. 20 Haziran 1911 tarihinde Ağaoğlu Ahmet'in evinde yapılan toplantıya tıbbiyeli 231 öğrenci adına Hüseyin Fikret ve Remzi Osman'ın yanı sıra M. Emin Yurdakul, A.Ferit Tek, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Fuat Sabit, Emin Bülent Serdaroğlu katılmış ve görüşmenin başkanlığını İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul milletvekili Ahmet Nesimi Bey yapmıştır. Toplantıda kurulacak cemiyetin adının Fuat Sabit'in teklifi üzerine Türk Ocağı olması kararlaştırılmıştır. Öğrenci temsilcilerinin yanında Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Ahmet Ağaoğlu, Dr. Fuat Sabit kurucular olarak belirlenmiştir. Geçici idare heyetine Mehmet Emin (Başkan),Yusuf Akçura (II. Başkan),Mehmet Ali Tevfik (Kâtip),Dr. Fuat Sabit(Veznedar) olarak seçilmişlerdir. Fiili kuruluşu 20 Haziran 1911 günü gerçekleştirilen Türk Ocağı İttihat ve Terakki merkezinde Ziya Gökalp'inde katıldığı bir toplantıdan sonra 25 Mart 1912'de resmen kurulmuştur. İlk yönetim kurulu Ahmet Ferit Tek(Başkan),Yusuf Akçura(II. Başkan), Mehmet Ali Tevfik(Umumi Kâtip), Dr. Fuat Sabit(Veznedar) olarak belirlenmiştir.

İlk toplantılarını Akbıyık'ta bulunan Türk Yurdu idaresinde yaptıktan sonra Divanyolu'nda üç odalı bir binada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Balkan Savaşı'nın olumsuz sonuçları ve mali sıkıntılar nedeniyle yeni açılan cemiyetin bir duraklama dönemine girdiği görülmüştür. Bu arada Ahmet Ferit Tek, Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kurmak üzere ocağın başkanlığından ayrılmıştır. Bu gelişmeler karşısında Ocak, 1912 yılı sonunda kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Binanın kirası ve görevlinin ücreti, ödenemez hale gelmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra Hamdullah Suphi'nin başkanlığa getirilmesi kararlaştırılmıştır. 18 Mayıs 1913 tarihinde yapılan kongrede, Yusuf Akçura'nın aracılığıyla 25 Aralık 1912'de ocağa üye kaydını yaptıran Hamdullah Suphi başkan seçilmiştir. İttihat ve Terakki'nin Türkçülük fikrini benimsemesinden sonra mali sıkıntılar giderilmiştir. Enver Paşa, Dr. Nazım ve Veliahd Mecit Efendi maddi yardımlarda bulunmuşlardır.

Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'in Selanik'in elden çıkmasından sonra İstanbul'a gelmeleriyle ocağın gücü artmıştır.

Ocağın maddi gücünün artmasından sonra daha elverişli bir binaya Bayezit'te Soğan Ağa Mahallesi Reşit Bey Sokağı'nda bulunan bir konağın bazı bölümlerine taşınılmıştır. Bu konağın bahçesine 600-700 kişi alacak bir sinema salonu yaptırılmıştır. 15-22 Kasım 1913 tarihleri arasında darülfünun konferans salonunda yapılan kongrede Tanrıöver çoğunluğun oylarıyla yeniden başkan seçilmiştir. Yönetim kuruluna Celal Sahir Erozan, Akil Muhtar Özden Yusuf Akçura ve Hasan Ferit Cansever seçilmişlerdir. Ocak İstanbul dışında şubeler açmağa başlamıştır. Mütareke dönemine kadar 35 şube açılmıştır. 1912 yılından sonra Türkistan ve Çin'de açılan ocak şubeleri Türkçülük fikrinin düşmanlarınca, kapatılmalarına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Türk Ocağı, Türk modernleşmesinde bazı konularda ilk adımları atan öncü bir kuruluş olmuştur. 1913 yılına kadar sahnede görülmeyen Türk kadını onun ve Halide Edip'in rehberliğinde bir ilki gerçekleşmiştir. Halide Edip'in kaleme aldığı Yeni Turan romanının sahneye konmasına, yazarı ve Hamdullah Suphi'nin rol almasına karar verilmiştir. Prova çalışmaları sırasında etraftan ve İttihat ve Terakki önderlerinden mesele çıkabileceği uyarısı gelmiştir. Bütün endişelere rağmen piyesi izlemeye gelenler arasında Enver ve Talat paşalarda olmuştur.

14 Haziran 1918 tarihinde uzun bir aradan sonra yapılan kongrede gizli oyla yapılan seçimler sonucunda Mehmet Emin reisliğe, Hamdullah Suphi umumi kâtipliğe getirilmişlerdir. Hars ve İlim Heyeti'ne Ziya Gökalp, Halide Edip, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, Fuat Köprülü, Hüseyinzade Ali seçilmişlerdir. Kongrede verilen yetki üzerine Türkçülük ve matbuat, Türk Gücü, Köy Teşkilatı, Bakım, Neşriyat ve Sanayi Encümenleri kurulmuştur.[6]Yeni seçilen idare heyeti 2 Kasım 1918 tarihinde istifa etmiş, yerlerine yedek üyeler gelmişlerdir. Osmanlı döneminde yapılan son kongre 18 Ekim 1919'da İstanbul Darülfünun konferans salonunda yapılmıştır. Mali konularda tartışmaların yapıldığı kongrede Hamdullah Suphi yeniden başkanlığa seçilmiştir.

İttihat ve Terakki Partisi, Ziya Gökalp ve Hüseyinzade Ali vasıtasıyla ocakta etkinlik sağlamıştır. Bu etkinlik iktifa edilmemiş 1918 yılında yapılan kongrede Gökalp'in ocağa başkan seçilmesi düşüncesi gerçekleşmemiştir. Bu fikrin gerçekleşmesi halinde ocak ile parti arasında doğrudan ilişki kurulması düşünülmüş olmalıdır. Gökalp'in partinin bütün desteğine rağmen başkanlık seçiminde cüzi bir oy alması dikkat çekicidir. Ocak mensupları böyle bir ilişkinin sağlıklı olamayacağını düşünmüş olmalıdırlar. Aslında ocağın ileri gelenlerinin ekseriyeti İttihat ve Terakki yönetiminde veya milletvekili olarak parlamentoda görev almışlardır. Gökalp'in Ocak'ta Hamdullah Suphi'yi tasfiye etmek düşüncesi 1916 yılından beri mevcuttu. O,Hamdullah Suphi'yi ferdiyetçi olarak nitelendirmekte idi. O zaman bu düşüncesini uygulamaya koyamamış ve aday olamamıştı. İttihat ve Terakki'nin devrini tamamlamasından sonra mütareke döneminde 9 Aralık 1919'da kurulan Milli Türk Fırkası'nın mensupları da ocağın faal üyeleridir.

Hamdullah Suphi ocak faaliyetleriyle birlikte I.Dünya Savaşı içinde idarenin talebi üzerine bazı seyahatlere katılmıştır. 1915'te Enver Paşa'nın isteği üzerine dönemin bir grup aydını ile Çanakkale'yi ziyaret etmiştir. Çanakkale'yi savunan Türk askerine milletin saygılarını ve sevgilerini sunmak üzere bu gezi düzenlenmiştir. Cepheden geri döndüğü zaman kaleme aldığı Çanakkale isimli yazısında, Türk askerinin kahramanlıklarını, medeni davranışlarını, moral gücünü duygu yüklü cümlelerle ifade etmiştir.

Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa Suriye'de Şam'da, Beyrut ve Lübnan'da açtırmayı düşündüğü okullarla ilgili olarak Halide Edip ve Nakiye Hanımı, bölgedeki Türk ve İslam eserlerini incelemesi için de Hamdullah Suphi'yi davet etmiştir. 1916 yılında Suriye'ye gitmiş ve Halep'teki İslam eserlerini büyük bir ciddiyetle incelemiştir. Bu ziyaretin farklı bir yorumuna göre ise Hamdullah Suphi kültür elçisi olarak bölgeye gelmiş, Türkleri sevmeyen Suriyelilere, Araplara Türklüğü, Türk kültürünü tanıtacak, sevdirecek hatta empoze edecektir.[7]

Almanya Seyahati

1918 yılında bir ay kalmak üzere Berlin'e gitmiştir. Savaş sebebiyle dönüş yollarının kapanması üzerine bir yıla yakın bir süre burada kalmıştır. Bu seyahatin balayı için yapıldığı iddiası yanında, Almanya'da okumakta olan Türk gençlerini 'Spartakist-Komünist cereyanlara' karşı muhafaza etmek maksadıyla gönderildiği yorumu da bulunmaktadır.[8]

Memduh şevket Esendal'ın Kabil Büyükelçiliği döneminde orada görevli olan Dr. Rebii Barkın'la ilgili bildiklerini öğrenmek üzere İstanbul Küçükyalı'daki evlerini ziyaretine gittiğim kızının, ikinci eşinin Akgün Sarıdal olduğunu öğrendim. Mülkiye mezunu olan Akgün Beyin babası Mehmet Vehbi Sarıdal I.Dünya Savaşı sırasında Almanya'da tahsil yapmış ve buradaki Spartakist hareketlere katılmıştır.[9]Ondan başka Türk öğrencilerden Vedat Nedim Tör, Nurullah Esat

Sümer, Mümtaz Fazlı Taylan, M. Mermi, Sadık Ahi bu eylemlere katılmışlardır. Sarıdal, katıldığı eylemler sırasında elindeki mitralyözle pencereden ateş etmek cesaretini göstermiştir.[10]Annesinin Alman olduğunu belirten Akgün Bey, Yunanlıların İzmir'e çıkacakları haberleri ve ülkenin düştüğü sıkıntılardan dolayı Tanrıöver'in gelecek günlerin aydınlık olması temennisiyle o dönemde pek rastlanmayan Akgün'ü kendisine isim olarak verdiğini belirtmiştir. Bu ilişki o dönemde Almanya'da sol faaliyetlere katılan aydınların ekseriyetinin Türkiye'ye döndükten sonra bu akımdan uzak durmalarında, Tanrıöver'in etkisinin bulunduğunu göstermektedir.

Tanrıöver,1919 yılı Mayıs ayında gemi ile Türkiye'ye dönmek üzere hareket etmiştir.

İstanbul Mitingleri

Yunan askerleri 15 Mayıs 1919'da yerli Rumların taşkınlıkları arasında İzmir'e çıkmışlardır. Çok sayıda sivil ve asker öldürülmüştür. Bu olaylar üzerine İstanbul'da muhtelif semtlerde protesto mitingleri düzenlenmiştir. Tanrıöver, İlk mitinglere henüz İstanbul'a gelmek üzere yolda bulunması sebebiyle katılamamıştır.30 Mayıs 1919 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda yapılana katılmış ve heyecanlı bir konuşma yapmıştır.4 Ocak 1920 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon hükümetine Türklerin Avrupa'dan ve İstanbul'dan çıkartılmalarını talep eden bir muhtıra sunması üzerine, Konya, Trabzon ve Edirne'de protesto mitingleri düzenlenmiştir. İstanbul'da 13 Ocak 1920 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda yeni bir miting daha yapılmış, Dr. Rıza Nur, Nakiye Hanım'dan sonra Tanrıöver de ateşin bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmalarıyla siyasi hayatımızda hatip olarak yeteneğini ispatlamıştır.

İzmir ve havalisini işgal eden Yunanlıların yaptığı mezalimi yerinde incelemek üzere yabancılarında iştirak ettiği heyete katılarak 21 Ağustos 1919'da İzmir'e hareket etmiştir. Heyet İzmir ve Aydın'da incelemeleri tamamladıktan sonra geriye dönmüştür.

Milletvekili Seçilmesi

Mütarekenin başlangıcında 21 Aralık 1918 tarihinde padişah iradesiyle kapatılan Meclis'in yeniden açılmasının kararlaştırılmasından sonra seçimler yapılmıştır. Tanrıöver, Milli Türk Fırkası mensubu olarak seçimlere katılmış kimsenin yardımı olmaksızın inananların desteğiyle Saruhan ve Antalya'dan seçimi kazanmıştır. 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Meclis'te önceden kararlaştırıldığı gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu kurulmaz. Bunun yerine çoğunlukta olan milletvekillerinin katılmasıyla Felah-ı Vatan Grubu kurulmuş ve Tanrıöver'de onlara katılmıştır. Meclis'te Misak-ı Milli kararının 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilmesi üzerine, durumdan rahatsızlık duyan işgal kuvvetleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmişlerdir. Meclis serbest çalışma ortamının kalmaması üzerine 18 Mart 1920 tarihinde çalışmalarını süresiz olarak tatil etmiş, vatansever aydınlarda İngilizler tarafından Malta'ya gönderilmek üzere birer birer tutuklanmaya başlamıştır. Sıranın kendisine de geleceğini iyi bilen Tanrıöver, İstanbul'da yapacak bir işin kalmadığı görünce Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir. İzini kaybettirmek üzere Türk Ocağı çatısı altından arkadaşı olan Burhaneddin Develioğlu'na giderek Ankara'ya gitmenin çaresini aradığını belirtmiştir. Eşini bırakır ve Üsküdar-Samandra yolunu takip ederek yola düşer. İzmit'e giden yol üzerinde Celal Bayar ve Bekir Sami'ye rastlar. 8 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşmıştır.

Mustafa Kemal namına Ali Fuat Cebesoy istasyonda onları karşılamıştır. İstirahat etmeden Mustafa Kemal'in merkez olarak seçtiği Ziraat Mektebi'ne gitmişlerdir. Onun arkasından birlikte mücadele ettikleri tanınmış isimler birer birer Ankara'nın yolunu tutmuşlardır. Onu gıyabında yargılayan İstanbul Divan-ı Harbi,15 Haziran 1920 tarihinde idama mahkûm etmiş, padişahın tasdik etmesi üzerine 28 Haziran 1920 tarihinde İstanbul basınına tebliğ edilmiştir.

23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan meclis'te Antalya milletvekili olarak yer almıştır. 25 Nisan 1920'de İcra Vekilleri Heyeti teşkil edilinceye kadar hükümet işlerini yürütecek bir 'Muvakkat İcra Encümeni' seçimi yapılmış, Mustafa Kemal'in başkanı olduğu yedi kişiden ibaret bu heyete Meclis tarafından seçilen altı kişiden biri olmuştur. Bu vazifesi 3 Mayıs 1920 tarihinde hükümetin kurulmasıyla sona ermiştir.

İç isyanların çıkması üzerine halkı aydınlatmak üzere seçilen heyette yer almış, Konya, Antalya ve Uluborlu'da konuşmalar yapmıştır. 1917 İhtilalinden sonra Türkistan'da kurulan Türk Cumhuriyetlerinden Buhara Halk Cumhuriyeti'ne gönderilecek elçilik heyetiyle gitmesi uygun görülmüştür. Heyete ve Batum'a kadar giden Tanrıöver'e Rusların vize vermemesi üzerine geriye dönmüştür.

Hamdullah Suphi, 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Bu görevini 19 Ağustos 1920 tarihine kadar sürdürmüştür. Kısa görev süresi içinde dünya basını ile ilişki kurulmasını sağlamış çeşitli yerlerde istihbarat merkezleri açmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı

3 Mayıs 1920'de o dönemdeki uygulamaya göre

Meclis'te bakanlıklar için seçim yapılmıştır. Maarif Vekilliği'ne aday gösterilen Hamdullah Suphi 60, Dr. Rıza Nur 43 rey almışlardır. Çoğunluğun sağlanamaması üzerine aynı gün ikinci oylama yapılmış seçilmek için gerekli 67 oyu kimse alamamıştır. 4 Mayıs 1920 tarihinde yapılacak oylamadan önce Hamdullah Suphi Meclis Başkanlığı'na verdiği önergede adaylıktan çekildiğini belirtmiştir. Oylama yapılmış ve Dr. Rıza Nur Milli Eğitim Bakanı seçilmiştir. Onun uzun bir görev sebebiyle Moskova'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrılmasıyla 16 Aralık 1920'de yapılan seçimde Milli Eğitim Bakanı seçilmiştir. Görev süresi milli mücadelenin kısıtlı imkânlarla yürütüldüğü dönemdir. Buna rağmen başarılı çalışmalar yapmıştır. Mustafa Kemal bu seçim üzerine, dedesi, babası ve enişteşinin daha önce bu görevi yapmaları sebebiyle, **'Hamdullah, doğuştan Maarif Vekilidir'** demiştir.[11]

15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da Maarif Kongresi'ni düzenlemiştir. Kongrenin açılış ve kapanış konuşmalarını yapmıştır. Bu tarihte aynı zamanda Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği başkanı sıfatını da taşımakta idi. Muallimler ve Muallimeler Cemiyeti Temmuz 1920'de kurulmuş, Mayıs 1921'de Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliği haline getirilmiş, genel sekreteri Kazım Nami Duru. Onursal Başkanı ise Mustafa Kemal idi. Kongreye İstanbul'dan İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile Mehmet Emin Erişirgil'de iştirak etmişlerdir. Kongreye katılanların tam listesi elde bulunmamakla birlikte, 250'den fazla kadın ve erkek değişik kademelerde görevli eğitimcinin iştirak ettiği söylenmektedir. Mustafa Kemal de toplantının ilk günü bir konuşma yapmış ve metni gazetelerde yayınlanmıştır. Bakanlıkta kütüphaneler, müzeler, güzel sanatlar olmak üzere üç şube halinde teşkilatlanan bir Hars Müdüriyeti kurmuştur. Ankara'da topluma açık Alî Dersler programı açılmış ve burada sanat tarihi dersi vermiştir. Derslerle birlikte topluma açık konferanslar düzenlenmiştir. Ali dersleri Ziya Gökalp, Kazım Nami Duru, Nafi Atuf Kansu, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Mahmut Esat, Yusuf Akçora vermişlerdir. Milli Eğitim teşkilatını İstanbul'dan Ankara'ya bağlama gayreti göstermiştir. Görev süresin içinde hakkında iki defa gensoru verilmiştir. Görüşmeler sonunda yeterli güvenoyunu almasına rağmen ikinci gensoruda çıkan oyların sayısını az bularak, 12 Kasım 1921 tarihinde görevinden istifa etmiştir. Bu istifa, bakanlıkta Türkçülüğün geçici ve kısmi bir geri çekilişi olduğu yorumu yapılmıştır.[12]

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra 4 Mart 1925 tarihinde kurulan III. İsmet İnönü hükümetinde ikinci defa Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir. Ancak uzun süren bir hastalık sebebiyle istifa etmesi üzerine yerine, 21 Aralık 1925 tarihinde Mustafa Necati getirilmiştir. İkinci görev süresinde Fransız Bilimler Akademisi'ne benzer bir teşkilatın kurulmasına çalışmıştır. Ankara'da Etnoğrafya Müzesi'nin temeli onun döneminde atılmıştır. Başta Zeki Velidi Togan olmak üzere Rusya'dan kaçan bilim adamlarının Türkiye'ye gelmelerini sağlayarak Telif ve Tercüme Heyeti azalığına tayin etmiştir. Onun esas hizmeti ise birinci görev süresinde Mehmet Akif'e İstiklal Marşı'nın yazdırılmasıdır. Onun ısrarıyla Akif'in yazdığı şiir, 12 Mart 1921 tarihinde Meclis'te kabul edilerek İstiklal Marşımız olmuştur.

Hamdullah Suphi, Milli Mücadele döneminde hükümetin Sovyetlerle iyi ilişkiler yürütme politikasının aksine açık olarak bu rejime muhalefetini göstermiştir. Bu sebeple dönemin İngiliz istihbarat raporlarında onun Bolşevizm düşmanı olarak Mustafa Kemal'in gücünü aşındırmakta olduğu tespiti yapılmıştır.[13]Soyadı kanunu kabul edildikten sonra Tanrıöver soyadı, ona Mustafa Kemal tarafından verilmiştir. Bu soyadı Hamdullah'ın öz Türkçe karşılığı idi.[14]

Türk Ocağının Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri

Milli mücadelenin başarılı olmasından sonra Türk Ocağı işgal sebebiyle durdurduğu faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Ekim 1922'de İzmir Türk Ocağı, aynı ay içinde İsmet İnönü, Hamdullah Suphi'nin ve bazı milletvekillerin katılmalarıyla açılmıştır. İstanbul Türk Ocağı Kasım 1922'de açılarak genel merkez görevini üstlenmiştir. Ankara Ocağı 29 Aralık 1922'de fiilen, 23 Nisan 1923'de Anafartalar Caddesi'nde bulunan eski bir okul binasında resmen açılmıştır. Bu çalışmalarla Anadolu'da faaliyet gösteren şube sayısı 37'e ulaşmıştır. 23 Nisan 1924'te Ankara'da toplanan Türk Ocakları genel kongresine katılan şube sayısı 71'e yükselmiştir. Kısa sürede bu rakama ulaşılmasında Mustafa Kemal'in büyük desteği bulunmaktadır. O dönem geçerli tüzüğe göre genel kongre her yıl yapılmakta idi.1925 yılından sonra doğu Anadolu'da açılan şube sayısında dikkati çeken bir artış olmuştur.

Ankara'ya taşınan genel merkez bir süre tarihi Taşhan'da ki elverişli odalarda barınır. 1926 yılında Yusuf Akçura Türk Yılı adıyla bir Türklük salnamesi hazırlamakla görevlendirilir. Yusuf Akçura planı hazırlanan yıllığın ilgili bölümlerini hazırlamaları için yazarlara gönderdiği matbu teklif yazısında adres olarak Taşhan görünmektedir. Yıllık belirlenen süre içinde tamamlanamadığı için 1928 yılında oldukça hacimli biçimde çıkarılır.

Şube ve üye sayısının hızla artması ve etkinlik alanının genişlemesi üzerine Merkez Heyeti için

Ankara'da büyük bir hizmet binası yapılması kararlaştırılmıştır. Binanın arsası vakıflar idaresinden satın alınmıştır. Dönemin tanınmış mimarlarından yapılacak bina ile ilgili proje vermeleri istenmiştir. Mimar Kemaleddin, Vedat Bey, Muzaffer Bey, Macar Konsolosu Tahi, Mimar Mongeri ve bazı yabancı mimarlar proje taslaklarını hazırlayarak idareye vermişlerdir. İsmet İnönü'nün de içinde bulunduğu bir jüri teklifleri incelemiş ve Arif Hikmet Koyunoğlu'nun taslağı uygun görülmüştür.[15]

Projesi kabul edilen Koyunoğlu, ihalenin yapılması ile ilgili inşaat şartnamesini de hazırlamış ve gazetelerde ilan etmiştir. O sırada büyük bir inşaat hamlesinin görüldüğü Ankara'ya gelen çok sayıda yabancı firmalar arasında en olumlu teklifi veren Avusturyalı Rellah şirketine ihale edilmiştir. Bu şirket günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bulunduğu Milli Eğitim Bakanlığı olarak yapılan binanın inşaatını da yapmıştı. Binada bol miktarda kullanılan mermerler Marmara Adası'ndan getirilmiştir.

Koyunoğlu, inşaatın tamamlanmasına yakın giriş holünün iki yan duvarına birer som mermer kitabe yaptırmıştır. İnşaatı gezen Mehmet Emin Yurdakul'un milli şiirler, eski ve atasözleri gibi uyarıcı yazıların yazılabileceği uyarısı üzerine yanında bulunan Hamdullah Suphi, buranın milli bir mabet olduğunu ve Mustafa Kemal'in gençliğe hitabesinin yazılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Henüz yeni alfabe kabul edilmediği için yazı biçiminin nasıl olacağı üzerinde tartışma çıkması üzerine Hamdullah Suphi söze girerek, **'Ata'mızın öncülüğü ile Latin harfleri üzerinde çalışmalar yapıyoruz. Bu kitabenin Latin harfleriyle yazılması, bu işte öncü olmamız, en esaslı bir vazifemizdir'** diyerek sonuca bağlamıştır.[16]

Ocak tiyatrosu bütün noksanları tamamlanarak 28 Şubat 1930 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın zengin bir program dâhilinde verdiği güzel bir konserle açılmıştır. Merasime İ. İnönü, B. M. Reisi Kazım Özalp, Bakanlar, milletvekilleri, elçiler, resmi görevliler, Ocaklılar, gazeteciler ve davetliler katılmışlardır.

Binanın tamamının açılış töreni 23 Nisan 1930 tarihinde yapıldı. Davetliler öğleden sonra Ocağın salonunu ve koridorlarını doldurmuşlardır. Merasime katılmak üzere Budapeşte'deki Turan Cemiyeti de bir temsilci göndermiştir.

Türk Ocağı Milli Eğitim Bakanlığı İlişkileri

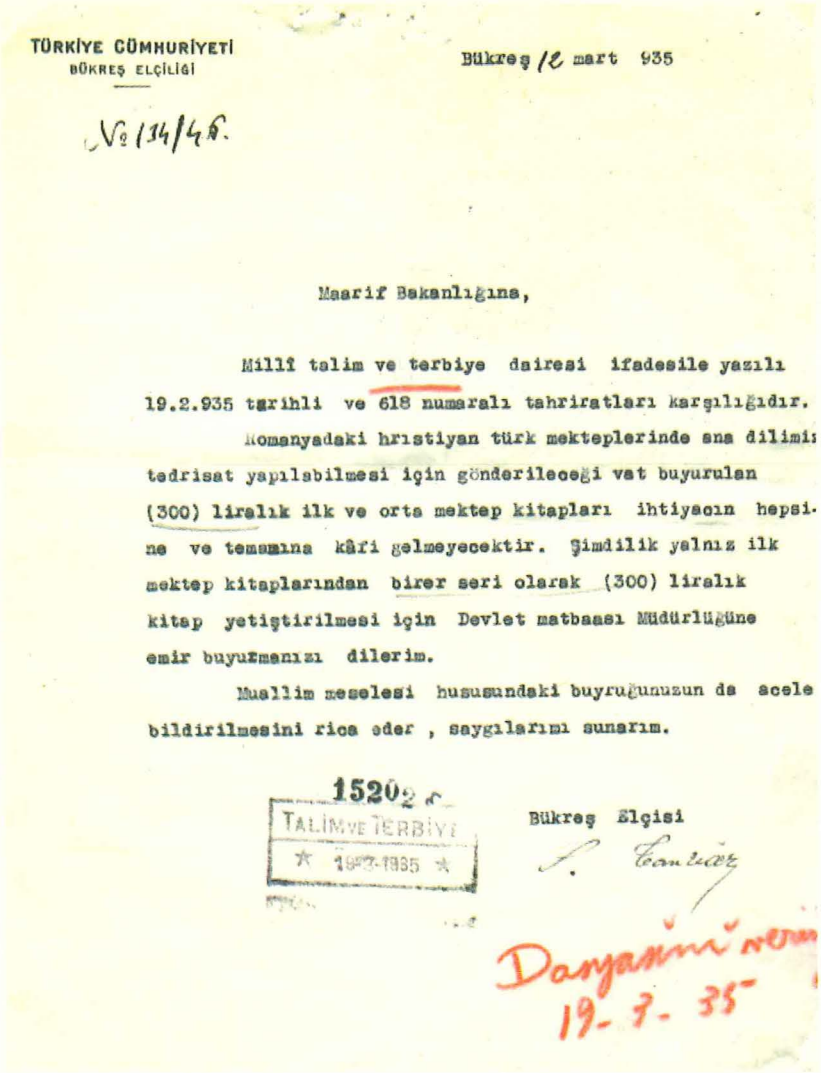
Türk Ocağı gerek yönetim kadroları gerekse idealleri açısından devletle bütünleşmiş bir görüntü vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli bir sivil toplum kurumu özelliği taşıması bakımından devlet tarafından milli eğitim bakanlığı imkânlarıyla desteklenmiştir. Tanrıöver'in konuşmalarını topladığı ve ocak neşriyatı olarak basılan Günebakan isimli eseri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1200 adet satın alınarak eğitim kurumlarına dağıtılması Talim ve Terbiye Kurulu'nun 4.4.1930 tarih ve 65 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.[17]Yine ocağın resmi yayın organı Türk Yurdu dergisine 260 adet abone olunarak okul kitaplıklarına dağıtılması Talim ve Terbiye Kurulu'nun 15.7.1930 tarih ve 97 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.[18]Yine yararlı hizmetlerinden dolayı Türk Yurdu dergisine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 250 lira yardımda bulunulması Talim ve Terbiye Kurulu'nun 15.7.1930 tarih ve 98 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Yine Talim ve Terbiye Kurulu'nun 20 Aralık 1930 tarih ve 215 sayılı kararı ile Türk Ocaklarının verecekleri temsillerin vergiden muaf tutulması benimsenmiştir.[19]

Ocağın çalışmalarına muhalefet eden ve sonraki yıllarda liberalizm adı altında örtülü Marksizm yapan Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftinin Vakit gazetesinde zaman zaman eleştiri yazıları da çıkmıştır. Tanrıöver'in eserlerini Milli Eğitim Bakanlığına sattığı ileri sürülmüştür. [20]

Türk Ocaklarının, sonuçları itibariyle günümüze kadar devam eden önemli çalışmalarından biri de bünyesinde Türk tarih araştırmalarıyla meşgul olacak bir çalışma grubunun teşkil edilmesidir. 1930 kurultayında Aksaray delegesi olarak söz alan Afet İnan'ın konuşmasından sonra Türk Tarih Heyeti kurulmuştur. Hususi ve daimi bir heyetin kurulması ve üyelerinin seçilmesi kurultay kararı ile Merkez Heyeti'ne verilmiştir. Türk Tarih Heyeti, ilk toplantısını 4 Haziran 1930 tarihinde yapmış Tevfik Bıyıklıoğlu başkanlığa, Yusuf Akçura ve Samih Rifat ikinci başkanlığa, Reşit Galip genel sekreterliğe seçilmişlerdir. Bu heyetin ilk çalışması olarak Türk Tarihinin Anahatları isimli ve Türk Tarih Tezinin temel eksenini ortaya koyan bir eser yayınlanmıştır.

Türk Ocaklarının Kapatılması

1930 dünyada görülen ekonomik buhran ve Serbest Fırka denemesinin başarısızlığa uğraması, Menemen olayları gibi gelişmeler devlet yönetiminin yeni bir durum değerlendirmesine sebep olmuştur. Devletin zirvesinde tek partili siyasi hayat uygulamasına devam edilmesi düşüncesi netleştikten sonra doğrudan partiye bağlı sivil bir kitle teşkilatının kurularak inkılapların tanıtılması, kültürel faaliyetlerin rejimin istediği doğrultuda yönlendirilmesi fikri benimsenmiştir. Bu sonuca ulaşmada dönemin ülkede en yaygın sivil teşkilatlanma olan Türk Ocaklarının etkinliğinin ortadan kaldırılarak yeni oluşumun

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ
BÜKREŞ ELÇİLİĞİ

Bükreş 12 mart 935

No 134/46.

Maarif Bakanlığına,

Millî talim ve terbiye dairesi ifadesile yazılı 19.2.935 tarihli ve 618 numaralı tahriratları karşılığıdır.

Romanyadaki hıristiyan türk mekteplerinde ana dilimiz tedrisat yapılabilmesi için gönderileceği vat buyurulan (300) liralık ilk ve orta mektep kitapları ihtiyacın hepsine ve tamamına kâfi gelmeyecektir. Şimdilik yalnız ilk mektep kitaplarından birer seri olarak (300) liralık kitap yetiştirilmesi için Devlet matbaası Müdürlüğüne emir buyurmanızı dilerim.

Muallim meselesi hususundaki buyruğunuzun da acele bildirilmesini rica eder , saygılarımı sunarım.

1520

TALİM VE TERBİYE
1927-1935

Bükreş Elçisi

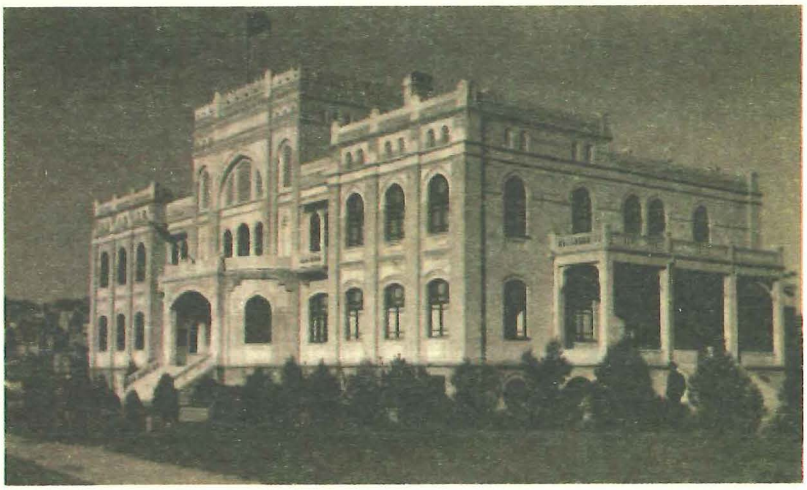
Danışma'nın
19-3-35

önünün açılmasının uygun olacağı düşünülmüş olmalıdır. Bu sonuca ulaşılması için Hamdullah Suphi'nin ikna edilmesi öncelik kazanmıştır. Aslında ocak yönetiminde aynı zamanda partide görevli olanlar da bulunmasına rağmen tek muhalefetin ondan geleceği tahmin edilmiştir. Türk Ocakları yerine Halkevleri'nin kurulacağı haberleri 1931 yılının ilk aylarından itibaren basında çıkmaya başlamıştır.

Türk Ocaklarının kapatılmasında Türkiye'nin iyi ilişkiler içinde bulunmaya özen gösterdiği Sovyet yönetiminin telkini olduğu iddiaları bulunmaktadır. Ocak bünyesinde siyasi muhacir durumda bulunan Türk siyasi önderlerin bulunması, bunların kendi teşkilatları çerçevesinde Sovyetler aleyhine siyasi ve yayın faaliyetinde bulunmalarına önceleri izin verilmiştir. Sovyet mahkûmu Türk uruglarının siyasi önderlerinin Polonya'nın örgütlediği Promete şemsiye kuruluşu bünyesinde yer almaları ve bu kurumun sağladığı mali imkânlarla düzenli ve etkili yayıncılık yapmaları, siyasi önderlerin geçim sıkıntılarının giderilmesi Sovyetleri tedbir almaya yöneltmiş olmalıdır. Türk Ocağı ve başındaki Hamdullah Suphi bu bakımdan bir engel olarak görülmüştür. Hamdullah Suphi'nin evinde Atatürk'ünde katıldığı bir akşam oturmasında Türk Ocaklarının 276 şubesi ve 32 bin üyesinin bulunduğu bilgisinin verilmesi üzerine, Mustafa Kemal, 'o kadar çaba sarf etmemize rağmen bizim Halk Fırkası'nın 4 bin kadar üyesi var. Korkarım siz hükümete bir beyanname vererek siyasi bir hale geçerseniz, bizim parti ortadan siliniverir' demiştir.[21]Bu gibi bazı kayıtlar CHP'nin karşısında güçlü bir teşkilatın varlığının istenmediğini göstermektedir.

Mustafa Kemal ve İsmet İnönü döneminde siyasi otoritenin yakınında durmayı görev kabul ve onların talimatı doğrultusunda yol gösterici yazılar kaleme alan Falih Rıfkı Atay, Türk Ocaklarının CHP'ye katılmasının zaruret olduğunu yazmıştır. Konu 24 Mart 1931 tarihinde Çankaya'da Hamdullah Suphi'nin iştiraki ile yapılan görüşme onun ikna edilmesine yönelik olmuştur. Bütün itirazlarına rağmen sonuç değişmemiş 10 Nisan 1931'de kurultayın toplanması kararlaştırılmıştır.[22] 10 Nisan 1924 tarihinde toplanan Kurultay'da seçilen bir komisyonun .'Türk Ocaklarının kapanması ve Halk Fırkası ile birleşmesi hususunda' hazırladıkları rapor aynen kabul edilmiştir. Ocakların binalarına, eşyalarına, kitaplıklarına, antika koleksiyonlarına bütün eşyalarına CHP el koymuştur. Türk Ocakları CHP devredilmekle bütün meseleler birden halledilmemiştir. Ocağın değişik kişi ve kurumlara olan borçlarının tasfiyesi için sonraki yıllarda kanun çıkarılarak belli bir süreç içinde bu işlem gerçekleştirilmiştir. Basında zaman zaman görülen ilanlarda ocakla mali ilintisi bulunanların belirtilen tarihlerde başvuru yapmaları duyurulmuştur.

Tanrıöver ve Ahmet Ağaoğlu, bitmek üzere olan yeni genel merkez binasını dolaşırlarken Ağaoğlu'nun dostunun kolundan tutarak, 'Hamdullah, bu binayı Türkocaklarına bırakmayacaklar. Mutlaka bir iktidarın sahibi bu insanlar, kendilerini İttihat ve Terakki Fırkası'nın eski, harap, gösterişsiz

Türkocağı Ankara

vilayet merkezinde otururlarken senin, benim, ocaklıların bu aydınlık, güzel, azametli yerde kalmamıza razı olmazlar. Göreceksin,yakında bunu elimizden alacaklar' dediğini oğlu nakletmektedir.[23]Bu niyeti destekleyen daha başka hatıra parçaları da bulunmaktadır. Tanrıöver'in Ağaoğlu ile yakın dostluğu vardır. Ağaoğlu, Malta sürgününden döndükten sonra Tanrıöver'e telgraf çekerek Anadolu'ya geçmek istediğini bildirmişti. Cevabi telgrafta beklendiğinin belirtilmesi ve yol harcı için para gönderilmesi üzerine Ankara'ya gitmiştir.[24]Ağaoğlu'nun Üç Medeniyet isimli eseri Türk Ocakları Hars Heyeti Neşriyatı olarak 1927 yılında Ankara'da basılmıştır.

Hamdullah Suphi'nin Bükreş Büyükelçiliği

Hamdullah Suphi'nin Türk Ocağının kendisini feshetmesinden sonra ki ilk günden itibaren dış göreve gönderileceğinin haberleri basında görülmüştür. Hakkındaki ilk haberde Kahire Büyükelçiliği'ne tayin edileceği hususundadır. 20.5.1931 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Bükreş'e elçi olarak tayin edilmiştir. Romanya'nın tercih edilmesinde ülkede belirli sayıda Türk azınlığın mevcudiyeti olduğu ileri sürülmüştür. Bu hususta kendisinin izninin alınmış olması akla gelmektedir. 12 Temmuz 1931 tarihinde deniz yolu ile Köstence'ye ulaşmış ve Bükreş'e geçmiştir. 1944 yılına kadar görev yaptığı Bükreş'te sivil halk ve resmi görevlilerden, kraliyet ailesinden yakın ilgi görmüştür.[25]Besarapya ve Dobruca bölgelerinde yaşamakta olan Türk asıllı hristiyan inançlı Gagauzlar günlük meşguliyetinin büyük parçasını oluşturmuştur. Onların Başpapazı Mihail Çakır ile haberleşmeye başlamış, onun Türk milliyetçiliğine sadakatini Mustafa Kemal'e bildirmiştir. Atatürk, Mihail Çakır'a bir berat ve nişan göndermiştir.[26]Fazla eğitimli olmayan ama dillerini muhafaza etmekte olan bu Türk grubunun milli benliklerini korumaları için gayret göstermiş, Ankara'daki ilişkileri sayesinde değişik kademelerde çok sayıda öğrencinin eğitim için Türkiye'deki okullara yerleştirilmelerini temin etmiştir. Yine Türkiye'den öğretmen ve ders kitabı getirtmek suretiyle yaşadıkları bölgelerde ki eğitim seviyelerinin yükseltilmesini sağlamıştır. Türkiye'den gönderilen öğretmenlerin Türklük şuuru içinde yetiştirdiği Gagauz aydınları komünizm döneminde bile varlıklarını muhafaza etmişlerdir.[27]Romanya'dan gönderilerek Türkiye'de eğitim görenlerden ülkelerine dönmeyerek kalanlardan yüksek görevlere çıkanlar olmuştur.[28]

Tanrıöver, o dönemde sayılar 250.000 olan Gagauzları toplu olarak Türkiye'ye yerleştirmek düşüncesini 1939'da savaşın çıkması üzerine gerçekleştirememiştir. Bu hususta Türkiye'deki ilgilileri başta Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı ikna etmek üzere gerekli yazışmaları yapmış ve Gagauzları Türklüğü, kültürleri ve tarihi geçmişlerini ihtiva eden tafsilatlı bir rapor hazırlamıştır. Bazı araştırmacılar doğruluğu tartışabilecek kayıtlara istinaden Çakmak'ın Gagauzların göçüne olumlu bakmadığını belirtmişlerdir.[29]Arşivimizde bizzat Çakmak imzalı yazı ile göçe izin verilen yazışma örnekleri bulunmaktadır Yaşar Nabi Nayır,1936 yılında bölgede yaptığı seyahat sırasında Çakır'ın evinde misafir kalmış, izlenimlerini önce günlük gazetede sonra kitabında geniş olarak anlatmıştır. Olumlu sonuçları görülen bu çalışmalar savaş sebebiyle yarıda kalmıştır.[30] Romanya'daki çalışmalarının en önemli sonucu olarak Gagauzları ortaya çıkarmasıdır.[31]

Tanrıöver, Bükreş'te bulunduğu yıllar içinde ülkede yaşayan diğer Türklerin kültürel varlıklarının korunması yolunda etkili çalışmalar yapmıştır. Bu gayretleri ülkeye giden Türk gazetecilerinin gözlemlerine de yansımıştır.[32]Onların kültürel değerlerini aktarabilecek teşkilatlanma ve yayın faaliyetlerine destek olmuştur. 1939'da Almanya'nın saldırısına kadar Polonya'da yaşamakta olan Mehmet Emin Resulzade ve eşinin Bükreş'te savaşın sonuna kadar barınmalarını sağlayacak tedbirleri almıştır. Resulzade'nin savaş sonrası yeniden Türkiye'ye dönebilmesi için gerekli temasları yapmıştır.

Yeniden Milletvekili

Tanrıöver,1944 yılının sonlarında Romanya'dan geri dönmüştür. Elçi olarak başka bir ülkede görev-

lendirilmemesi üzerine, 1945 yılında ara seçimlerde İçel milletvekili olarak parlamentoya girmiştir. 1946 seçimlerinde CHP'den İstanbul milletvekili olmuştur. 1946 yılında Türkiye'de yeniden çok partili siyasi hayata geçilmiş ve Demokrat Parti parlamentoya girmiştir. Dünyada ve Türkiye'de yeni gelişmeler cereyan etmiştir. Tanrıöver, CHP içinde muhalif grupta yer alır. 17 Kasım-4 Aralık 1947 tarihleri arasında CHP'nin VII. Kurultay'ı toplanır. Kurultay'da yeni parti programının milliyetçilik ve laiklik maddelerinin görüşülmesi sırasında söz alarak düşüncelerini açıklamıştır. Muhalefetin memleket için önemine değinmiş, önceki uygulamaların başarılı olamamasının memleket için bir kayıp olduğunu belirtmiştir. Bu görüşleri sebebiyle bazı delegeler tarafından eleştirilmiştir. Onun muhalefet tarafından desteklenen görüşlerini daha açık olarak belirtmesine imkân vermek için dönemin DP yanlısı yayın yapmakta olan Kuvvet gazetesinde geniş bir mülakat yapılmış ve parti içindeki muarızlarına cevap vermesi temin edilmiştir.[33] Onun Cemil Sait Barlas ile yaptığı tafsilatlı bir tartışma da basına yansımıştır.[34]

Tanrıöver'in Kurultay konuşması basında büyük yankı yapmıştır. Bu konuşmasını basına verdiği bir beyanatla daha açık hale getirmiştir.[35]Hükümet isteksiz de olsa dışarının baskısı sebebiyle bazı kanunlarda değişiklik yapmak mecburiyetinde kalmış dernekler kanununu yenilemiştir. Bu çerçevede CHP'de kalmasının güçleştiğini, eski göz ağrısı Türk Ocaklarını yeniden canlandırmakla ilgili ortamın elverişli hale gelmekte olduğunu düşünmüş olmalıdır.[36] Bu duygularla 1947 yılının son ayında CHP'den istifa etmiştir. İstifası üzerine Tasvir gazetesinde kendisiyle seri bir mülakat yapılmıştır.[37]Bahadır Dülger'in mülakatında geniş açıklamaları bulunmaktadır.[38]Basında Türk Ocaklarının yeniden açılmasıyla ilgili haberlerin artması gerçekten bir ihtiyaç olduğundan mı, yoksa CHP'yi köşeye sıkıştırmak için kullanılan bir malzememi olduğu hususunun araştırılması gerekmektedir. Ama eski ocak mensuplarının yavaş yavaş yuvalarının yeniden açılması yolunda beyanları görülmektedir.[39]

Tanrıöver, politik çıkışı sonucu basında meydana gelen ortamdan istifade etmiş ve sık sık makaleler neşrederek görüşlerini açıklamıştır.[40]

Onun politik çıkışları basında farklı biçimde değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile son durumun değerlendirmesini yapmıştır.[41]Bağımsız milletvekili olarak Meclis çalışmalarına devam etmiş gündemdeki konularla ilgili olarak görüşlerini açıklamıştır. CHP 1946'dan itibaren yeni muhalefet partilerinin kurulması ve bunların temsilcilerinin parlamentoda bulunmalarına bakmayarak, partinin yan organı olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan Halkevleri'nin durumunu gözden geçirmek ihtiyacı hissetmemiştir. Bu kurumlar parti dolayısıyla devlet bütçesinden finanse edilmekte idiler. Bu da eşitlik ilkesiyle bağdaşmamakta idi. Halkevlerine yardım konusunun meclisteki görüşmelerinde eleştirilerini açıklamıştır.[42]

Türk Ocaklarının Yeniden Açılması

Tanrıöver'in Türk Ocağı'nı yeniden açma teşebbüsünün olgunlaşması üzerine, bu girişimi partileri için yararlı görmeyen CHP organı, Ulus'da ki köşe yazarlarının olumsuz görüşlerini ihtiva eden yazıları çıkmaya başlamıştır.[43]

Tanrıöver, basına verdiği bir beyanatla 1931 yılında kendi iradesi dışında kapanmak durumunda kalan Türk Ocağı'nın aslında kapanmadığını bildirmiştir.[44]Ocağın açılması hususunda yaptığı görüşmeler ve yeni gelişmeler hususunda basını daima bilgilendirmeye özen göstermiştir.[45]

Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra Tanrıöver, Türk Ocağı'nı İstanbul'da önceden belirttiği tarihte 10 Mayıs 1949 günü merasimle açmıştır.[46]

Tanrıöver, vefat tarihi olan 10 Haziran 1966'ya kadar Osman Turan'ın 1959-1960 tarihleri arasındaki dönemi dışında ocağın genel başkanlığını yürütmüştür.

1950 yılında bağımsız olarak DP listesinden yeniden Manisa milletvekili olarak parlamentoya girmiştir. Siyasi iktidar bu arada CHP'nin mallarının alınması ve Halkevleri'nin kapatılması meselesiyle uğraşırken, eski genel merkezin yerine Aksaray'da bir binayı genel merkez olarak ocağa tahsis etmiştir. 1951 yılında Halkevleri'nin mallarına el konması ile ilgili kanununun Meclis'teki görüşmeleri sırasında adından sık sık bahsedilmiştir. 1931 yılında Türk Ocakları kapanma kararı aldığında malları CHP'ye geçmişti. Bu kararın alındığı dönemde açık olan ve üzerinde emlaki bulunan ocak şubelerinden bazıları 1951 yılında açık olmadığı için ilgili kanun taslağında geri verilecek malların söz konusu şubelerin açılmasına kadar başkan olarak Hamdullah Suphi'nin üzerine geçirilmesinin ara geçiş uygulaması olması düşünülmüş olmalıdır. Bu sebeple bu tasarı basında bilhassa CHP organı Ulus'da şiddetle eleştirilmiş ve geçmiş defterler yeniden açılmıştır.[47]Ocağın kapatılması sırasında sesini çıkarmadığından dolayı eleştirilmiştir.[48]Halkevleri'nin kapatılmasından sonra onların kullanımında bulunan Ankara'daki tarihi binada Ankara şubesine geri verilmiştir. Türk Yurdu dergisi önce İstanbul'da sonra Ankara'da aylık olarak muhtevalı biçimde yeniden yayın hayatına başlamıştır. Tanrıöver parlamento hayatına 1954 yılında DP'den İstanbul milletvekili olarak devam

etmiştir. Demokrat Parti'den bir grup milletvekili yöneticilerle uygulamalar yüzünden anlaşmazlığa düşüp istifa etmişlerdir. Bunların sayıları giderek artmış Tanrıöver de onlara katılmış, kurulan Hürriyet Partisi'nden 1957 seçimlerine katılmasına rağmen partisinin başarılı olmaması sebebiyle uzun süren milletvekilliği dönemi sona ermiştir.

1950 yılı Mart ayında Akşam gazetesi son elli yılın en etkili isimlerini tespit etmek üzere okurları arasında bir anket düzenlemiştir. Bu ankette Atatürk, İnönü, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Celal Bayar, Yahya Kemal, Mehmet Akif, Halide Edip, Ahmet Mithat, Abdülhak Hamit, Hüseyin Rahmi, Fevzi Çakmak, Talat Paşa, Enver Paşa, Prens Sabahattin, Hamdullah Suphi, Şemsettin Sami, Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Akil Muhtar Özden biçiminde bir sıralama ortaya çıkmıştır. Hamdullah Suphi'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli hizmetleri bulunan sivil ve asker kesim içinde yer alması hizmetlerinin takdir edilmesi açısından önemlidir. Bu ankette ortaya çıkan önemli bir sonuçta Talat ve Enver paşaların toplum tarafından unutulmadıkları gerçeğidir.

Tamamıyla bir his adamı olan Abdülhak Şinasi Hisar, Tanrıöver'e saygı beslemiştir. Bu ikili arasındaki ilişki lise dönemlerinde başlamış ve ölümlerine kadar devam etmiştir. Hisar, Türk Ocaklarının ikinci açılış döneminde Türk Yurdu dergisinin çıkarılmasıyla yakından ilgilenmiştir. Hisar, 1906 yılında İstanbul'dan Paris'e kaçtığı zaman eksikliğini duyduğu tek şeyin dostu Tanrıöver'in yanında bulunmaması olduğunu belirtmiştir.[49]

Edebiyatçılığı

Hamdullah Suphi'nin en belirgin vasfı olan hatipliği üzerinde durulduğundan edebiyatçı yönü pek açığa çıkmamıştır. Edebiyat alanına şiirle girmiştir. Galatasaray Lisesi öğrencisi iken yazdığı ilk şiirleri, Jön Türkler adına çıkarılan Şura-yı Ümmet gazetesinde çıkmıştır. İlk şiirini on beş yaşında iken Namık Kemal üzerine yazmıştır. Sonraki yıllarda bazı şiirleri okul kitaplarına alınmıştır. Ağır başlı, vakur ve ciddi olan Tanrıöver, bir o kadar da şakayı, hicvi, nükteyi, iğneleme ve taşlamayı seven bir kimsedir. Bu sahada ince mizah ustalığını da ortaya koymuştur. Meşrutiyet döneminde Davul isimli mizah dergisinde ilginç mizahi yazıları bulunmaktadır.[50]Tanrıöver, Edebiyatı-ı Cedide hareketine bir tepki olarak doğan Fecr-i Ati içinde yer almıştır. Ortak fikirlerine yön vermek ve kendilerini geniş kitlelere tanıtmak gayesiyle Fecr-i Ati Edebi Encümeni adıyla oluşturulan grubun yayınladıkları beyannamede imzası bulunan 21 kişiden biri de Hamdullah Suphi'dir.

Tanrıöver, Türk tarihinde çok farklı hizmetleri ile yerini almıştır. Onu tarihe intikal ettiren maddi delillerden biri de İstanbul Taksim Anıtı'nda yerini almış olmasıdır. İtalyan sanatçı Canonica'nın yaptığı Taksim Anıtı'nın figüratif iki cephesinden Sıraselviler yönüne bakan yüzü memleketin kurtuluşundan sonraki manzarasını vermektedir. Atatürk'ün sağında İsmet İnönü, solunda Fevzi Çakmak yer almaktadır. Mustafa Kemal'in arkasında yer alan kişi, Hamdullah Suphi'dir. Onun anıtta yer almasını Mustafa Kemal istemiştir.[51]

Vefatı

Tanrıöver'in, siyasetten uzaklaştıktan sonraki dönemde bütün meşgalesi Türk Ocağı olmuştur. 1961 yılında küçük oğlu Özkul'un ani ölümü onu üzmüştür. Toplumdan uzaklaşarak kenarda yaşamak istemiştir. Hayatının son yıllarında zihni durgunluk geçirmesi, 1965 kurultayına katılamamasına sebep olmuştur. 10 Haziran 1966'da kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Cenazesi 12 Haziran 1966 günü askeri bir törenle Bayezid Camiine getirilmiştir. Tabutu buradan İstanbul Üniversitesi merkez binasına götürülerek bir tören yapılmıştır. Törende İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr Ekrem Şerif Egeli, Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Halil Vehbi Eralp, İstanbul Türk Ocağı Başkanı Muzaffer İrdem konuşmuşlardır. Tabutu buradan eller üstünde Edebiyat Fakültesi'ne getirilerek kısa bir saygı duruşundan sonra Merkez Efendi Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Tanrıöver'in adı Türkiye'de bazı eğitim kurumlarına verilmiştir. Ölümünden sonra Türk Yurdu ve Türk Kültürü dergilerinin birer sayısı ona hasredilmiştir. Eserleri ölümünden sonra yeniden basılmış, hakkında ve başkanı olduğu Türk Ocağı, Türk Yurdu dergisi üzerinde araştırma kitapları neşredilmiş, yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır. Hayatının son yıllarında yanında bulunan gazeteci Mustafa Baydar, notlarını kitap haline getirmiştir.[52]Onun bütün hayatı, faaliyeti, fikirleri daha çok sayıda araştırmacıya mevzu olacak kadar zengindir.

Eserleri

1- Dağyolu (1.Kitap) 2- Dağyolu (2. Kitap) 3- Günebakan 4- Seçmeler 5- La Question Armenienne Et Un Point De Vue Turc 6- Türk Ocakları Merkez Binasının Açılmasında Hamdullah Suphi Bey'in Söylediği Nutuk 7- Anadolu Milli Mücadelesi

1 Halim Seraslan, Hamdullah Subhi Tanrıöver, Ankara 1995,s.20
2 Seraslan, a.g.e., s.27
3 Seraslan, a.g.e., s.37
4 Samet Ağaoğlu, Hayat Bir Macera! Çocukluk ve Gençlik Hatıraları, İstanbul 2003, s.32
5 Hasan Ferit Cansever, Türk Ocağının Doğuşundaki

sebep ve Saikler I, Türk Yurdu, sayı 277, Ekim 1959, s.25

6 Yusuf Sarınay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul 2004, s.151

7 Münevver Ayaşlı, İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim, İstanbul 1973, s.88. Ayaşlı'nın bu kitabının çıkmasından sonra günlük Zaman gazetesinde kendisiyle mülakat yapan Safa Sekin-Kemal Mergen, aynı çerçevede ki sorularına aynı cevapları almışlardır. Bu mülakat metninin incelenmesinden adeta yazarların Ayaşlı ile görüşmeden kitabı esas alınarak görüşmenin kurgulandığı sonucu çıkmaktadır. Tanrıöver'in şahsında Türkçülüğe hücum edilmektedir. Zaman, 4.6.1988

8 Seraslan, a.g.e., s. 61

9 Mehmet Vehbi Sarıdal (1886-1969), İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda profesörlük, VII. Dönem İstanbul, VIII. Dönem Niğde milletvekilliği yapmıştır.

10 Vala Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, İstanbul 1969, s.66

11 Dr. Fethi Tevetoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ankara 1986, s.15

12 Zeki Sarıhan,1921 Maarif Kongresi, Ankara 2009, s.39

13 Selahi R. Sonyal, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara 1995, s.114

14 Taha Toros, Mazi Cenneti, İstanbul 1992, s.63

15 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, Anılar, Yazılar, Mektuplar, Belgeler, Haz. Hasan Kuruyazıcı, İstanbul 2008, s.250

16 Kuruyazıcı, a.g.e., s.261

17 İlgili kurul kararının örneğinin bulunduğu yazımıza bk.Türk Ocakları-Milli Eğitim Bakanlığı İlişkileri I,Türk Yurdu, sayı 258, Şubat 2009, s.53

18 Ömer Özcan, Türk Ocakları –Milli Eğitim Bakanlığı İlişkileri II, Türk Yurdu, sayı 259, Mart 2009, s.97.

19 Ömer Özcan, Türk Ocakları-Milli Eğitim Bakanlığı İlişkileri III, Türk Yurdu, sayı 260, Nisan 2009, s.108-109

20 Vakit, 1 Teşrinsani 1930

21 Kuruyuzacı, s.272

22 Sarınay, s.362, Seraslan, s.150

23 Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, t.y., İstanbul, s.105

24 Samet Ağaoğlu, Hayat Bir Macera !, Çocukluk ve Gençlik Hatıraları, İstanbul Ekim 2003, s.122

25 Hamdullah Suphi Tanrıöver, 10 Mayıs Romen Milli Bayramı, Tasvir, 11.5.1948, s.1-3

26 Mihail P. Guboğlu, Prof. Protoiren (Baş-Papaz) Mihail Ceakir (M.Çakır)'ın 1861-1938 Ölümünün 50. Yılı Münasebetiyle, Türk Kültürü Araştırmaları, sayı 60, 1989, s. 69

27 Dr.Necip Hablemitoğlu, Kemal'in Öğretmenleri, Kırım, sayı 21, Ekim-Kasım-Aralık 1997, s.3-14

28 Türkiye'de müzik öğrenimi görerek Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğretmenlik yapan müzikolog, bestekâr Veysel Arseven (1919-1977) bunlardan biridir. Hk. bk. Veysel Arseven (Vasili Öküzçü) 1919-1977, Biyografisi, Makaleleri ve Müzik Eserleri, Ankara 2004. Türksoy yayını.

29 Seraslan, s.155

30 Hazırladığı raporu ve Çakmak'ın olumlu görüşlerini ihtiva eden bir yazımız baskı safhasındadır.

31 Yaşar Nabi (Nayır),Türk Gagauzlar, Ulus, 22.12.1935, s.4, 23.12.1935, s.4, 25.12.1935, s.4, 26.12.1935, s.4, 27.12.193, s.4, 30.12.1935, s.4

32 Yaşar Nabi, Romanya'da Türkçe ve Türklük, Ulus, 19.9.1935, s.1-2

33 Hamdullah Suphi Tanrıöver Müfritlere Cevap Veriyor, Kuvvet, 23.11.1947, s.1,4.

34 Hamdullah Suphi Tanrıöver Cemil Sait ile Şiddetli Münakaşaya tutuştu, Kuvvet, 3.1.21947, s.1,4---

35 Bay Tanrıöver'in 22 Kasım'daki izahları, Ulus, 2.12.1947, s.6

36 Cihat Baban, Türk Ocakları Yeniden Doğmalıdır, Tasvir, 2.2.1948, s.1-5

37 H. S. Tanrıöver CHP'den İstifa etti, Tasvir, 30.12.1947, s.1,5

38 Tasvir, 31.12.1947, s.1-3, H. S. Tanrıöver, Tarihsiz Bir Milliyetçilik Olabilir mi?, Tasvir, 1.1.1948, s1-5, Cihat Baban, Tanrıöver'in İstifası, Tasvir, 2.1.1948, s.1-5, H. S. Tanrıöver ve CHP Arasındaki Fikir Ayrılıkları, s.1-4, Tasvir, 3.1.1948, s.1-3,

39 İsmail Suphi Sosyallıoğlu, Türk Ocaklarının ihyası lazımdır, Tasvir, 22. 2. 1948, s.3, Dr. Fethi Erden, Türk Ocaklarına Her vakitten ziyade bugün ihtiyaç vardır, Tasvir, 14.3.1948, s.3

40 Demokrat Parti, Tasvir, 1.4.1948, s.1-3, Bir Açıklama: II. İnönü Zaferine ait Bir Hatıra Münasebetile, Tasvir, 4.4.1948, s.1-3, Necmeddin Sadık - Çaldaris Mülakatı, Tasvir, 5.4.1948, s.1-5, Rum Patrikhanesi, Tasvir, 7.4.1948, s.1-5, Amerika ve Onun Etrafında Toplanan Milletler, Tasvir, 10.4.1948, s.1-3, İki Cephe Karşı Karşıya, Tasvir, 14.4.1948, s.1-5, dış Âlemle Münasebetimiz, Tasvir, 24.4.1948, s.1-3, Arap Birliği, Tasvir, 21.4.1948, s.1-3, Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Mülakat, Tasvir, 13.8.1948, S.1-13, 14.8.1948, S.1-3, 15.8.1948, S.1-3, 17.8.1948, s.3, Tarihin Yeni Merhalesi, Tasvir, 19.8.1948, s.1-3, 20.8.1948, s.3, II, Amerika Bir Mihraktır, Tasvir, 22.8.1948, s.3, Bizi Tanımıyorlar, Tasvir, 27.8.1948, s.1-3, İki İnkılabın Mukayesesi, Tasvir, 28.8.1948, s.1-3

41 H. S. Tanrıöver'in Yeni Bir Parti Kuracağı Söyleniyor, Ulus, 1.1.1948, s.1-4, H. S.Tanrıöver'in İnönü ile yaptığı konuşma, Ulus, 6.1.1948, s.1-4

42 Halkevlerine yardım mecliste kabul edildi, Ulus, 25.2.1949, s.1, 3, 4.

43 Feridun Osman Menteşe, Türk Ocakları Heyulası, Ulus, 27.2.1949, s.2, Halkevleri ve Halk Partisi, Ulus, Ulus, 3.3.1949, s.2, Türk Ocakları ve Halk partisi, Ulus, 5.3.1949, s.2, İnkılap Hizmetinde Ocaklar, Ulus, 6.3.1949, s.2, memurlar ve Türk Ocağı, Ulus, 8.4.1949, s.2 Bir dönem CHP milletvekilliği yapan Menteşe'nin kardeşi Haldun Menteşeoğlu, yıllar sonra Cumhuriyet Senatosu Muğla temsilcisi olarak Adalet Partisi'nden parlamentoya girmiş İçişleri Bakanlığı döneminde Türk Ocaklarının devlet tarafından el konmasında olumsuz bir rol oynamıştır. Demokrat Parti döneminde bile CHP üyeliğini devam ettiren Peyami Safa'da bu kampanyaya katılmıştır: Türk Ocakları, Ulus,19.3.1949, s.1,T.İ. (Nurettin Artam), Türkçülük ve Türk Ocağı, Ulus, 26.3.1949, s.2,

44 Tasvir, 26.2.1949, s.1-5

45 İlk Türk Ocağı Mayısta İstanbul'da açılıyor, Tasvir, 28.2.1949, s.1-5, Türk Ocağı 10 Mayıs'ta tekrar faaliyete geçiyor, Tasvir, 11.3.1949, s.1-5. H.S.Tanrıöver Türk Ocağı hakkında dün izahatta bulundu, Tasvir, 16.3.1949, s.1-5, Türk Ocaklarının açılışı hakkında toplantı, Tasvir, 17.3.1949, s.1-5

46 Türk Ocağı açıldı, Tasvir,11.5.1949,s.1, 2, 5.

47 Reşat Şemsettin Sirer, Türk Ocakları ve Halkevleri, Ulus, 6.1.1951, s.2

48 A.T., Ocakların zorla feshettirildiğini ancak bugün söyliyen Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ulus, 29.7.1951, s.1-6, Tanrıöver Sözlerini İnkara Kalkıştı, Ulus, 2.8.1951, s.4

49 Taha Toros, İstanbul'u Yaşayan ve Yaşatan Romancı Abdülhak Şinasi Hisar, Milliyet, 2, 5, 1983.

50 Tevetoğlu, a.g.e., s.53

51 Toros, Mazi Cenneti, s.72-73

52 Mustafa Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İstanbul 1968